

Kazimiera J. Wawrzynów¹

MYŚL I POSTAWA EDYTY STEIN INSPIRACJĄ DO BUDOWANIA EDUKACYJNEJ KULTURY DIALOGU

Patrzę w oczy człowieka – który swym spojrzeniem mi odpowiada.
Pozwala mi wnikać w swoje wnętrze, bądź broni się przede mną.
Jest panem swojej duszy: otwiera się, bądź zamyka jej wrota.
Jest w stanie wyjść z siebie i wnikać w rzeczy.
Gdy ludzie spoglądają jeden na drugiego,
jedno „ja” stoi naprzeciw drugiego „ja” –
może to być spotkanie u wrót (duszy), bądź w (jej) wnętrzu.
Gdy jest to spotkanie we wnętrzu, wtedy drugie „ja” jest „ty”².

Wstęp

Już Platon był zdania, że wszelki kryzys wychowania ma w istocie charakter osobowy³. Tak więc, kryzys szkoły jest również kryzysem osobowym. Szkoła w stanie kryzysu nie stanowi już bowiem wspólnoty nauczycieli i uczniów, w której zmierzający ku prawdzie, dobru i pięknu wychowawca prowadzi wychowanków. Wspólnotą, w której dzięki wychowankom niejednokrotnie sam wychowawca bardziej zbliża się do tych wartości. Najbardziej widocznym symptomem kryzysu współczesnej szkoły jest brak nadziei wśród młodych. Jan Paweł II trafnie dostrzegł, że jedną z przyczyn gaśnięcia nadziei jest próba narzucenia antropologii obywatelskiej się bez Boga i Chrystusa, czyli postawienie

1 Dr Kazimiera J. Wawrzynów OSU, wykładowca w Katedrze Pedagogiki Ogólnej w Instytucie Filozofii Chrześcijańskiej i Nauk Społecznych PWT we Wrocławiu oraz w WSD Franciszkanów we Wrocławiu; e-mail: jwawrzyn@interia.pl.

2 Edyta Stein, *Budowa osoby ludzkiej. Wykład z antropologii filozoficznej* (Kraków: Wydawnictwo Karmelitów Bosych, 2015), 161.

3 Tadeusz Gadacz, „Wychowanie jako spotkanie osób”, w: *Wychowanie personalistyczne*, red. Franciszek Adamski (Kraków: Wydawnictwo Apostolstwa Modlitwy, 2005), 213.

człowieka na miejscu Boga. W sposób paradoksalny właśnie to zapomnienie o Bogu prowadzi do porzucenia człowieka⁴.

Kolejną przyczyną tej sytuacji jest niewątpliwie upowszechnianie się wzorców i standardów kultury masowej, co wpływa dezintegrująco na rodzinę, a więc zwiększa poczucie osamotnienia dzieci i młodzieży. Problemu braku więzi osobowych nie rozwiązują techniczne środki komunikacji. Świadomość, że wielu młodych ludzi poszukuje relacji osobowych na drodze dialogu, powinna więc zachęcać do rozwijania kultury żywego uczenia się w twórczym dialogu z dziećmi i młodzieżą⁵. Stąd też „punktem wyjścia prawdziwej edukacji musi być prawda o człowieku, uznanie jego godności i jego transcendentnego powołania. Patrząc na każdego młodego człowieka przez taki pryzmat antropologiczny oznacza pomagać mu rozwijać to, co w nim najlepsze, aby wykorzystując wszystkie swe możliwości, mógł realizować to, do czego powołał go Bóg”⁶. A zatem, „jeżeli chcemy zapewnić młodym przyszłość, edukacja musi być rozumiana jako dążenie do pełnego i harmonijnego rozwoju osoby, kształtowanie dojrzałej świadomości moralnej, która pozwoli rozpoznawać dobro i odpowiednio postępować, a także jako uwrażliwienie na wymiar duchowy dorastającej młodzieży (...). Edukacja ma pomagać uczącym się, aby tam, gdzie żyją, z każdym dniem doskonalili się jako ludzie, by coraz bardziej «byli», a nie tylko «mieli»”⁷.

1. Podstawy antropologiczne edukacyjnej kultury dialogu

W kontekście powyższych rozważań przekonująco brzmią słowa Edyty Stein – współpatronki Europy, która stwierdza, że „pedagogika buduje zamki na piasku, gdy nie dysponuje odpowiedzią na pytanie: czym jest człowiek?”⁸. Zdaniem tej wielkiej filozof i nauczycielki: „wszelka praca wychowawcza, która usiłuje formować ludzi, kieruje się określonym ujęciem człowieka, jego pozycją w świecie, jego zadaniami w życiu, jak i możliwościami praktycznego traktowania człowieka”⁹.

Poszukując dziś inspiracji do budowania edukacyjnej kultury dialogu, zwracamy się więc ku Edycie Stein, która rozważa kulturę jako dzieło ludzkiego ducha, gdzie wyraz znajdują wszelkie istotne funkcje życia ludzkiego¹⁰. Ona bowiem, znajduje się „u podwa-

4 Jan Paweł II, *Adhortacja apostolska „Ecclesia in Europa”* (Kraków: Wydawnictwo M, 2003), nr 9.

5 Stanisław Sławiński, „Dialog jako komunikowanie się osób w szkolnej praktyce wychowania do kultury”, w: *Osobowy wymiar kultury. Materiały XV Ogólnopolskiego Forum Szkół Katolickich*. Jasna Góra 18–19 listopada 2004, red. Jolanta Dobrzyńska (Warszawa, 2004), 64.

6 Jan Paweł II, „«Wychowanie młodego pokolenia zadaniem wszystkich». Do uczestników europejskiego sympozjum na temat: «Wyzwania edukacji»” 3 VII 2004, *L'Osservatore Romano* 11–12 (2004): 22–23.

7 Jan Paweł II, „«Wychowanie młodego pokolenia zadaniem wszystkich». Do uczestników europejskiego sympozjum na temat: «Wyzwania edukacji»”, 22–23.

8 Stein, *Budowa osoby ludzkiej*, 69.

9 Stein, *Budowa osoby ludzkiej*, 46.

10 Stein, *Budowa osoby ludzkiej*, 261; Jan Wal, *Kultura dialogu* (Kraków, 2012).

lin nowego świata, nowej Europy i nowej cywilizacji”¹¹. Potrzebujemy pilnie nowej refleksji antropologicznej, ponieważ „nie można wychowywać, nie wiedząc, kim człowiek jest i jaki on jest, w jakim kierunku powinien być prowadzony i jakie drogi są możliwe. To wszystko, co nasza wiara mówi o człowieku, stanowi więc nieodzowny fundament teoretyczny praktycznej pracy wychowawczej – jeśli uznajemy, że celem wychowania jest prowadzenie ludzi ku temu, co nasza wiara uważa za cel człowieka”¹². Wielu polskich¹³ i zagranicznych¹⁴ autorów nieprzerwanie podkreśla, jak szerokie, aktualne i istotne dla nauki o wychowaniu drugiego człowieka są płynące z refleksji naukowej i doświadczenia w edukacji szkolnej poglądy św. Teresy Benedykty od Krzyża. Już w starożytnej Grecji przestrzenią wychowania integralnego człowieka była kultura, od której oczekiwano doskonalenia osoby ludzkiej¹⁵. Grecy uznali, że wychowanie jest procesem twórczym, a żywy człowiek jego najwspanialszym dziełem¹⁶. Wprowadzili oni rozróżnienie między „przekazywaniem kultury” i „wychowaniem” w rozumieniu *techné*, czyli fachowymi umiejętnościami i kunsztem rzemieślniczym, każdy z tych procesów wypływa bowiem z innych źródeł¹⁷. Kultura to świadomie pielęgnowany ideał doskonałości ludzkiej, a tak rozumiana wyraża się w całym charakterze człowieka – zarówno w jego zewnętrznym zachowaniu się i działaniu, jak i w jego postawie wewnętrznej. Tak sposób zachowania, jak i wewnętrzna postawa są tu efektem świadomych zabiegów, dążenia do konkretnego celu, a cały proces zaczyna się w małej grupie społecznej danego narodu¹⁸.

Przywołajmy tu ponownie myśl Jana Pawła II: „Kultura jest właściwym sposobem «istnienia» i «bytowania» człowieka. (...) jest tym, przez co człowiek jako człowiek, staje

11 Jan Paweł II, *Przekroczyć próg nadziei* (Lublin: Wydawnictwo KUL, 2015), 141.

12 Stein, *Budowa osoby ludzkiej*, 282.

13 Np. Andrzej Przybylski, *Działalność edukacyjna i myśl pedagogiczna św. Edyty Stein* (Kraków: Wydawnictwo WAM, 2007); Rafał Czekalski, *Koncepcja wychowania Edyty Stein* (Warszawa, 2017); Jerzy Kostorz, „Edyta Stein – pedagogiczno-katechetycznym wzorem osobowym”, w: „*Ad plenam unitatem*”: księga pamiątkowa dedykowana księdzu Arcybiskupowi Alfonsowi Nossolowi, Wielkiemu Kanclerzowi Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego z okazji 25-lecia święceń biskupich oraz 70. rocznicy urodzin, red. Piotr Jaskóła (Opole: Wydawnictwo Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego, 2002), 537–548; Tadeusz Gadacz, „Wychowanie jako spotkanie osób”, w: *Wychowanie personalistyczne*, red. Franciszek Adamski (Kraków: WAM, 2005), 213–221; Robert Zych, „Edyta Stein i jej rozumienie problemu «wczucia» – Einfühlung”. *Świat i Słowo. Filologia – Nauki społeczne – Filozofia – Teologia* 1, 20 (2013): 173–185.

14 Np. Èric de Rus, *La vision éducative d'Edith Stein* (Paris: Salvator, 2014); Èric de Rus, *L'art d'éduquer selon Edith Stein. Anthropologie, éducation, vie spirituelle* (Paris–Toulouse–Genève: Les Éditions du Cerf – Éditions du Carmel – Ad Solem, 2008); Èric de Rus, *Intèriorité de la personne et éducation chez Edith Stein* (Paris: Les Éditions du Cerf, 2006); Elisabeth Donabaum, „Pädagogik bei Edith Stein”, w: *Die unbekannte Edith Stein: Phänomenologie und Sozialphilosophie*, red. Beate Beckmann-Zöller, Hanna-Barbara Gerl-Falkovitz (Frankfurt am Main–Wien: P. Lang, 2006), 233–242.

15 Imelda Chłodna-Błach, *Od paidèi do kultury wysokiej. Filozoficzno-antropologiczne podstawy sporu o kulturę* (Lublin: Wydawnictwo Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 2016), 16.

16 Werner Jaeger, *Paideia. Formowanie człowieka greckiego*, przeł. Marian Plezia, Henryk Bednarek (Warszawa, 2001). Na uwagę zasługuje charakterystyczna dla Greków postawa antropocentryczna – człowiek jest bowiem głównym motywem, wokół którego skupia się cały świat ich myśli.

17 Jaeger, *Paideia*, 49.

18 Chłodna-Błach, *Od paidèi do kultury wysokiej*, 17.

się bardziej człowiekiem: bardziej «jest». (...) Wszystko, co człowiek «ma», o tyle jest ważne dla kultury, o tyle jest kulturotwórcze, o ile człowiek przez to, co posiada, może równocześnie pełniej «być» jako człowiek, pełniej stawać się człowiekiem we wszystkich właściwych dla człowieczeństwa wymiarach swego bytowania¹⁹. Wychowanie jest więc zasadniczym zadaniem kultury²⁰, a człowiek – jedynym jej podmiotem. W niej się wyraża i w niej potwierdza. Kultura byłaby zatem dynamicznym aspektem wychowania, a najważniejszym jej wymiarem – kultura miłości. Wychowanie w kulturze i przez kulturę stawia sobie za cel dostarczenie człowiekowi symboli, norm, wzorów i wartości²¹. Na ten aspekt kultury zwraca uwagę Edyta Stein, metodą fenomenologiczną demonstrując przebieg poznania, które jest uczestnictwem i miłością zarazem²². W swojej pracy doktorskiej²³ prezentuje dwa konstytutywne dla nas zagadnienia: problem wczucia jako koniecznego warunku rozumienia i doświadczenia drugiego człowieka oraz kwestię struktury bytu ludzkiego²⁴.

2. Osoba bytem relacyjnym

Joseph Ratzinger w rozważaniu o istocie chrześcijaństwa podkreśla, że „modelem jedności do której należy dążyć, nie jest (...) niepodzielność na wzór atomu (...) najwyższą formą jedności jest ta jedność, którą tworzy miłość. Wielojedność, która wzrasta w miłości, jest głębsza, prawdziwsza, niż jedność atomu”²⁵. Stwierdza wręcz: „to, co nie ma i mieć nie może relacji względem czegoś, nie mogłoby być osobą. Osoba w absolutnej liczbie pojedynczej nie istnieje. Widzimy to już w słowach, z których wyrosło pojęcie osoby: greckie słowo *prosopon* znaczy dosłownie: spojrzenie na; w partykule *pros* (do–

19 Jan Paweł II, „Przemówienie w UNESCO, Paryż, 2 czerwca 1980”, w: Jan Paweł II, *Wiara i kultura. Dokumenty, przemówienia, homilie* (Rzym–Lublin: Redakcja Wydawnictw Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 1988), 55.

20 Jan Paweł II, „Przemówienie w UNESCO, Paryż, 2 czerwca 1980”, 55.

21 Jan Paweł II, „W imię przyszłości kultury. Przemówienie Ojca Świętego w siedzibie UNESCO (2 czerwca 1980)”, w: Jan Paweł II, *Nauczanie papieskie*, t. III, cz. 1 (Poznań–Warszawa, 1985), 731.

22 Anna Grzegorzczak, *Humanistyka i obecność* (Poznań: Wydawnictwo Nauka i Innowacje, 2014), 162.

23 Edyta Stein (św. Teresa Benedykta od Krzyża), *O zagadnieniu wczucia* (Kraków: Wydawnictwo Karmelitów Bosych, 2014).

24 Np. Andrzej Przybylski, „Implikacje pedagogiczne teorii „wczucia” jako sposobu poznania drugiego człowieka według św. Edyty Stein”, *Paedagogia Christiana* 1, 15 (2005): 45–55; Andrzej Przybylski, „Wczucie jako droga poznania prawdy o drugim człowieku”, w: *Oblicza prawdy. Edyta Stein św. Teresa Benedykta od Krzyża*, red. nauk. J. Machnac (Wrocław: Wydawnictwo Papieskiego Wydziału Teologicznego, 2010), 65–78; Anna Grzegorzczak, „Edyta Stein – filozofia światła”, w: *Filozofia XX wieku*, red. Zbigniew Kuderowicz (Warszawa: Wiedza Powszechna, 2002), 43–90; Czekalski, *Koncepcja wychowania Edyty Stein*, 225–231; Joachim Piecuch, „Poznanie drugiego człowieka w ujęciu Edyty Stein”, w: *Edyta Stein: filozof i świadek epoki*. Materiały z międzynarodowego sympozjum w Opolu–Kamieniu Śląskim w dniach 9–10.04.1997, red. Joachim Piecuch (Opole: Wydział Teologiczny Uniwersytetu Opolskiego, 1997), 137–160; Grzegorz Chojnacki, *Relacyjność osoby ludzkiej. Studium antropologiczno-teologiczne pism Edyty Stein (Teresy Benedykty od Krzyża)* (Poznań: Pallottinum, 2015).

25 Joseph Ratzinger, *Wprowadzenie w chrześcijaństwo*, tłum. Z. Włodkowska (Kraków: Wydawnictwo Znak, 2012), 182.

na) obejmuje relacje jako coś konstytutywnego²⁶. Tak więc, w pojęciu osoby z konieczności zawiera się przekroczenie liczby pojedynczej²⁷.

Edukacja zatem urzeczywistnia się w konkretnej przestrzeni relacji. Dlatego wychowawca powinien uwzględniać realne warunki egzystencji powierzonych sobie osób, utrzymując otwarty dialog międzypokoleniowy²⁸. To zaś wymaga zapewnienia sprzyjającej atmosfery dialogu edukacyjnego przez tworzenie małych grup w klasie szkolnej²⁹. Troska o relacyjny wymiar edukacji każe pamiętać, że żadna osoba nie rozwinie się i nie stanie się naprawdę tym, kim powinna być, jeśli nie podda się formacyjnemu wpływowi swojego środowiska, mając na uwadze to, że człowiek nie przychodzi do świata „doskonałego”. Przez całe życie powinien więc on kształtować się i odnawiać w procesie stałej przemiany, choć nigdy nie osiągnie stanu ostatecznego³⁰.

Personalizm Edyty Stein jest personalizmem relacyjnym³¹, świadczy o tym jej antropologia filozoficzna i teologiczna, a zwłaszcza dzieło *Byt skończony a byt wieczny*³². Bogumił Gacka słusznie stwierdza więc, że „według metody Edyty Stein, osoby nie da się wyprowadzić tylko z bytu, ani jedynie z poznania, lecz głównie z odniesienia, relacji”³³. W pedagogice Edyta Stein proponuje myślenie fenomenologiczne jako sposób prowadzenia relacji z drugim człowiekiem: jako metodę proponuje skupienie się na analizie ludzkiego doświadczenia. Metodę tę uważa ona za podstawę podmiotowego traktowania wychowanka, wczuwania się w jego indywidualną naturę i w sposób postrzegania przez niego otaczającej rzeczywistości. W tym sensie fenomenologia, a zwłaszcza problematyka „wczucia”, uchodzić może za „prekursorkę pedagogiki dialogu”³⁴. Poznanie przez wczucie zakłada bowiem konieczność wzajemnej relacji między wychowawcą a wychowankiem. Personalizm jest kierunkiem współczesnej filozofii, z którego czerpie ten nurt nauki o wychowaniu, „który afirmuje każdy podmiot – zaangażowany w proces socjalizacji, kształcenia i wychowania – jako osobę”³⁵. Najogólniej można powiedzieć, że punktem wyjścia edukacyjnej refleksji Edyty Stein jest tajemnica człowieka, a jej personalizm jest założeniem filozoficznym zastosowanym w pedagogice³⁶. Kulturę dialogu Edyty Stein należy zatem rozumieć jako sposób dochodzenia do prawdy w postawie

26 Ratzinger, *Wprowadzenie w chrześcijaństwo*, 183.

27 Ratzinger, *Wprowadzenie w chrześcijaństwo*, 183.

28 Rus, *La vision educative d' Edith Stein*, 37.

29 Rus, *L'art d' éduquer selon Edith Stein*, 74.

30 Rus, *La vision educative d' Edith Stein*, 38.

31 Chojnacki, *Relacyjność osoby ludzkiej*, 12.

32 Teresa Benedykta od Krzyża, *Byt skończony a byt wieczny*, tłum. Immaculata J. Adamska (Kraków: Wydawnictwo Karmelitów Bosych, 1995).

33 Bogumił Gacka, *Personalizm Edyty Stein wobec personalizmu europejskiego* (Wrocław: Towarzystwo Edyty Stein, 2017), 22.

34 Przybylski, *Działalność edukacyjna i myśl pedagogiczna św. Edyty Stein*, 256.

35 Bogusław Śliwerski, *Współczesne teorie i nurty wychowania* (Kraków: Impuls, 1998), 64.

36 Rus, *Intèriorité de la personne et éducation chez Edith Stein*, 151–153.

szacunku dla godności i wolności osoby ludzkiej³⁷. Urzeczywistnia się ona w spotkaniu z innym w atmosferze poszukiwania prawdy³⁸. W miejscu tego spotkania dokonuje się rozwój osoby. Takie rozumienie relacji interpersonalnej przez św. Teresę Benedyktę od Krzyża Hanna-Barbara Gerl-Falkowitz interpretuje jako głębę dojrzewania do postawy samoofiarcowania oraz do przyjmowania³⁹, której celem jest miłość.

3. Koncepcja „wzucia” fundamentem kultury dialogu

Aby urzeczywistnić edukacyjną kulturę dialogu prowadzącą do dojrzewania w miłości, należy odejść od abstrakcyjnych zasad czy rozstrzygnięć i powrócić do doświadczenia⁴⁰. Dlatego Edyta Stein postuluje uprawianie filozofii doświadczającej, która wychodząc od konkretnego, poszukuje sposobu dotarcia do drugiej osoby i jej doświadczeń. Z tego względu w swojej rozprawie doktorskiej przedstawia studium nad zagadnieniem wczucia, a w roku 1921 publikuje dzieło pt. *Jednostka a wspólnota*⁴¹, dotyczące życia społecznego. Egzystencja człowieka dokonuje się bowiem w specyficznym napięciu między jednostkowością a społecznością. Do podstawowych kategorii filozofii dialogu należą „wolność” i „odpowiedzialność”, które realizują się w przestrzeni międzypodmiotowej⁴². Wspólnotowość jest bowiem warunkiem koniecznym rozwoju osoby⁴³. Człowiek staje wobec drugiego jako wyzwania, budzi jego odpowiedzialność⁴⁴. Umiejętność wczucia się w wewnętrzny świat drugiej osoby uwrażliwia na tego innego człowieka. Zagadnienie „wzucia”, które Edyta Stein opracowała, stanowi fundament kultury dialogu⁴⁵. Postawa „wzucia” wyraża się w szacunku dla wolności drugiej osoby i jej niepowtarzalności i przynajmniej w pewnym stopniu umożliwia zbliżenie się do wewnętrznego świata rozmówcy dzięki rozwijaniu otwartości na konkret i na tajemnicę człowieka. Można powiedzieć, że zadaniem fenomenologicznego „wzucia” jest inspirowanie wrażliwości na drugiego człowieka.

Myśl filozoficzna Edyty Stein wciąż spotyka się z żywym zainteresowaniem współczesnej refleksji pedagogicznej. I tak na przykład Krystyna Ablewicz odwołuje się do

37 Claudia Marièle Wulf, „Das Phänomen Freiheit. Zur Philosophischen Anthropologie Edith Steins”, w: *Edyta Stein: filozof i świadek epoki*. Materiały z międzynarodowego sympozjum w Opolu – Kamieniu Śląskim w dniach 9–10.04.1997, red. Joachim Piecuch (Opole: Wydział Teologiczny Uniwersytetu Opolskiego, 1997), 104–122.

38 Klaus Hemmerle, „Die geistige Größe Edith Stein”, w: Leo Elders, *Edith Stein: Leben, Philosophie, Vollendung* (Würzburg: Naumann, 1991), 278–280.

39 Hanna-Barbara Gerl-Falkowitz, *Unerbittliches Licht. Edith Stein: Philosophie–Mystik–Leben* (Mainz: Matthias-Grünewald, 1999³), 151.

40 Jan Andrzej Kłoczowski, *Filozofia dialogu* (Poznań: W Drodze, 2011), 58.

41 Edyta Stein, „Jednostka a wspólnota”, w: *Filozofia psychologii i humanistyki*, wstęp i opracowanie Barbara Beckmann-Zölle, tłum. P. Janik, M. Baran, J. Gaca (Kraków: Wydawnictwo Karmelitów Bosych, 2016), 255–480.

42 Rus, *La vision éducative d’Edith Stein*, 80–84.

43 Czekalski, *Koncepcja wychowania Edyty Stein*, 101.

44 Czekalski, *Koncepcja wychowania Edyty Stein*, 102.

45 Czekalski, *Koncepcja wychowania Edyty Stein*, 102.

fenomenologii Edyty Stein, ujmując ją w perspektywie pedagogiki antropologicznej⁴⁶. Stwierdza ona, że sytuacja wychowawcza „nie jest tylko stanem mojej świadomości, ale samodzielnym obiektem mego odniesienia, w którym uczestniczę i ją czynię. Jej kształt zawdzięcza wiele memu uczestnictwu”⁴⁷. Sytuacja wychowawcza osadzona jest tu na płaszczyźnie spotkania osób. Wyżej cytowane studia na temat koncepcji filozoficznej Edyty Stein uprawniają do sformułowania wniosku o aktualności problemu „wzucia” w uprawianiu wychowawczej kultury dialogu.

4. Postawa Edyty Stein wyrazem edukacyjnej kultury dialogu

Studia Edyty Stein, jej działalność dydaktyczna w szkole i na uniwersytecie oraz w różnych ośrodkach naukowo-kulturalnych, a następnie życie we wspólnocie zakonnej – to środowiska jej zaangażowania pedagogicznego, w których podejmuje zagadnienie relacyjności osoby ludzkiej i postawy dialogu. Opublikowane wspomnienia przyjaciół, naukowców, z którymi współpracowała w środowiskach uniwersyteckich, świadectwa jej uczennic, studentek, a także karmelitańskiej wspólnoty zakonnej – mówią o tym, w jaki sposób łączyła wiedzę z wiarą i wprowadzała w życie rezultaty swoich naukowych i egzystencjalnych poszukiwań. Maria Amata Neyer pisze: „Edyta Stein posiadała niezwykłą zdolność rozumienia cudzych myśli, wczuwania się w innych, do czego dochodzi jej autentyczność, radość z działania – to wszystko ułatwia zarówno kontakty z ludźmi, jak i podejmowanie zadań: odczyty, seminaria, dawanie lekcji, współpraca z kołami studenckimi, społecznymi i politycznymi, spotkania towarzyskie (...)”⁴⁸.

Prowadziła wykłady dla młodych nauczycielek. O atmosferze, w jakiej odbywało się to kształcenie, świadczy przekaz wskazujący na zażyłe i bliskie relacje między nimi a Panią Doktor: „wszystkie siadywały wówczas wokoło niej w jej pokoju na podłodze”⁴⁹. Edyta Stein zachęcała też osoby zaangażowane w proces edukacji do okazywania młodym zrozumienia. Pisała do pewnej nauczycielki: „Młode pokolenie przeszło przez tyle kryzysów, że już nie potrafi nas zrozumieć. Ale musimy starać się zrozumieć młodych, gdyż tylko wtedy zdołamy im trochę pomóc”⁵⁰. Chętnie poświęcała swój czas na rekreację i wypoczynek z młodzieżą. Urządzała niedzielne wycieczki, na które uczennice wyjeżdżały z radością „jak prawdziwe ptaki wędrownie z przyborami do gotowania i gitarami”⁵¹.

46 Krystyna Ablewicz, *Teoretyczne i metodologiczne podstawy pedagogiki antropologicznej. Studium sytuacji wychowawczej* (Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2003), 108.

47 Ablewicz, *Teoretyczne i metodologiczne podstawy pedagogiki antropologicznej*, 108.

48 Maria Amata Neyer, *Edyta Stein: Życie św. Teresy Benedykty od Krzyża w dokumentach i fotografiach*, przekł. Wanda Zakrzewska (Kraków: Wydawnictwo Karmelitów Bosych, 2014²), 13; Machnac, *Edyta Stein – św. Teresa Benedykta od Krzyża*, 62.

49 Machnac, *Edyta Stein – św. Teresa Benedykta od Krzyża*, 97.

50 Machnac, *Edyta Stein – św. Teresa Benedykta od Krzyża*, 90.

51 Machnac, *Edyta Stein – św. Teresa Benedykta od Krzyża*, 113.

Także po wstąpieniu do Karmelu utrzymywała bogatą korespondencję z byłymi uczennicami, znajomymi i przyjaciółmi, służąc im radą w różnych życiowych sprawach. W listach wskazywała na modlitwę jako środek podtrzymywania relacji z bliskimi osobami. Sama była wdzięczna swoim dawnym uczennicom za modlitwę w intencji jej nowych zadań. Do jednej z nich pisze z Wiednia: „przypadają mi w udziale wszędzie sprawy bardzo trudne, dlatego cieszę się zawsze, gdy pomyślę, że jeszcze wielu z was o mnie pamięta i wspomaga modlitwą”⁵².

U podstaw kultury dialogu inspirowanej przez Edytę Stein leży filozofia życia, która łączy myśl i egzystencję ludzką oraz ich wzajemną relację⁵³. Prawda o osobie i jej religijnej naturze⁵⁴ jest podstawą edukacji chrześcijańskiej. W dziele nauczania i wychowania nie ogranicza się ona do słownej transmisji wiedzy religijnej i własnych przekonań, ale do końca pozostaje świadkiem wiary w Boga i miłości człowieka.

Zakończenie

Rozważania przedstawione w niniejszym tekście prowadzą do wniosku, że podstawą edukacyjnej kultury dialogu jest chrześcijańska koncepcja człowieka. Jego godność osobowa zakłada bowiem wolność i odpowiedzialność, realizowaną w prawdzie i miłości. Relacja wychowawcza powinna zatem odwoływać się do wolności młodego człowieka w podejmowaniu decyzji. W tym właśnie kontekście należy twórczo podjąć diagnozę Benedykta XVI, który stwierdza: „wszechobecny w naszym społeczeństwie i kulturze relatywizm, który niczego nie uznaje za ostateczne i dla którego jedynym kryterium jest własne «ja» człowieka, z jego zachciankami, mimo pozoru wolności staje się dla każdego więzieniem, ponieważ oddziela ludzi od siebie i sprawia, że każdy zamyka się we własnym «ja». W takiej relatywistycznej perspektywie nie jest zatem możliwe prawdziwe wychowanie: Bez światła prawdy każdy człowiek prędzej czy później zwątpi w wartość własnego życia i relacji, które się na nie składają, w sens wysiłków, które podejmuje wspólnie z innymi, aby coś zbudować”⁵⁵.

Powyższa wypowiedź świadczy o potrzebie kontynuowania podejmowanych w Polsce i w świecie studiów nad dziełem życia św. Teresy Benedykty od Krzyża oraz wprowadzania ich rezultatów w obszar pedagogicznej kultury dialogu. Szczególnie aktualna wydaje się być jej sugestia, by wprowadzać młodych, zwłaszcza dziewczęta, w zadania, jakie postawi przed nimi małżeństwo i praca zawodowa⁵⁶. Wobec takich współczesnych zjawisk kulturowych, jak choćby ideologia *gender*, w dziele wychowania potrzebna jest

52 Machnac, *Edyta Stein – św. Teresa Benedykta od Krzyża*, 99.

53 Chojnacki, *Relacyjność osoby ludzkiej*, 8.

54 Przybylski, *Działalność edukacyjna i myśl pedagogiczna św. Edyty Stein*, 271.

55 Benedykt XVI, „Przemówienie do uczestników Kongresu Diecezji Rzymskiej na temat: «Rodzina i wspólnota chrześcijańska: formacja osoby i przekaz wiary» (6 czerwca 2005)”, *L'Osservatore Romano* 9 (2005): 33.

56 Maria A. Neyer, *Edyta Stein: Życie Św. Teresy Benedykty od Krzyża w dokumentach i fotografiach*, przekł. Wanda Zakrzewska (Kraków: Wydawnictwo Karmelitów Bosych, 2014²), 98.

antropologia teologiczno-filozoficzna⁵⁷ pozwalająca uprawiać edukacyjną kulturę dialogu. Warto podjąć kompetentną i odpowiedzialną refleksję pedagogiczną nad konstatacją Edyty Stein: „nie można wysyłać dziewcząt w świat bez wychowania seksualnego”⁵⁸. W obliczu skrajnych poglądów na temat miejsca kobiet w społeczeństwie i ich relacji do mężczyzn oraz ideologiczno-emancypacyjnej walki postfeminizmu⁵⁹, myśl i świadectwo życia tej współpatronki Europy jest światłem, które oświetla nowe obszary badań edukacyjnych. Poglądy Edyty Stein na temat kobiety i jej roli w społeczeństwie Anna Grzegorzczuk nazywa nowym feminizmem, który jest „restauracją człowieczeństwa i usankcjonowaniem dwoistości natury ludzkiej w jego jedności i to jedności z drugim człowiekiem, ale przede wszystkim z Bogiem”⁶⁰.

Bibliografia

- Benedykt XVI. „«Rodzina chrześcijańska wspólnotą wychowania i wiary», 6 VI 2005 – Do uczestników Kongresu Diecezji Rzymskiej”. *L'Osservatore Romano* 9 (2005): 30–33.
- Chłodna-Błach, Imelda. *Od paidèi do kultury wysokiej. Filozoficzno-antropologiczne podstawy sporu o kulturę*. Lublin: Wydawnictwo Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 2016.
- Chojnacki, Grzegorz. *Relacyjność osoby ludzkiej. Studium antropologiczno-teologiczne pism Edyty Stein (Teresy Benedykty od Krzyża)*. Poznań: Pallottinum, 2015.
- Chojnacki, Grzegorz. *Uderz w kamień, a wypłynie mądrość. Edyta Stein, życie i dzieło wyjątkowej kobiety*. Zielona Góra, 2009.
- Czekalski, Rafał. *Koncepcja wychowania Edyty Stein*. Warszawa: Inicjatywa Praska DIAK DW-P, 2017.
- Gacka, Bogumił. *Personalizm Edyty Stein wobec personalizmu europejskiego*. Wrocław: Towarzystwo Edyty Stein, 2017.
- Gadacz, Tadeusz. „Pięć koncepcji dialogu”. *Kwartalnik Pedagogiczny* 2, 236 (2015): 75–91.
- Gadacz, Tadeusz. „Wychowanie jako spotkanie osób”. W: *Wychowanie personalistyczne*, red. Adamski Franciszek, 213–221. Kraków: Wydawnictwo Apostolstwa Modlitwy, 2005.
- Gorzycza, Jakub. *Edyta Stein. Wielcy ludzie Kościoła*. Kraków: Wydawnictwo WAM, 2008.
- Grzegorzczuk, Anna. „Nauka Edyty Stein o kobiecie wobec współczesnych tendencji feministycznych”. W: *Św. Teresa Benedykta od Krzyża (Edyta Stein) – Kobieta i Karmelitanka Bosa – patronką Europy*, 37–60. Poznań: Biblioteka Zeszytów Karmelitańskich. Flos Carmeli, 2001.

57 Stein, *Budowa osoby ludzkiej*, 69–90; Machnac, *Edyta Stein – św. Teresa Benedykta od Krzyża*, 64–73.

58 Neyer, *Edyta Stein*, 98.

59 Anna Grzegorzczuk, „Nauka Edyty Stein o kobiecie wobec współczesnych tendencji feministycznych”, w: *Św. Teresa Benedykta od Krzyża (Edyta Stein) – Kobieta i Karmelitanka Bosa patronką Europy*, Biblioteka Zeszytów Karmelitańskich (Poznań: Flos Carmeli, 2001), 37–60.

60 Grzegorzczuk, „Nauka Edyty Stein o kobiecie wobec współczesnych tendencji feministycznych”, 58.

- Hemmerle, Klaus. „Die geistige Größe Edith Stein”. W: Leo Elders. *Edith Stein: Leben, Philosophie, Vollendung*, 275–290. München: Verl. J.W. Naumann, 1991.
- Herbstrith, Waltraud. *Edyta Stein. Żydówka i chrześcijanka*. Kraków: Wydawnictwo eSPe, 2016.
- Jan Paweł II. *Adhortacja apostolska „Ecclesia in Europa”*. Kraków: Wydawnictwo M, 2003.
- Jan Paweł II. „Przemówienie do młodzieży zgromadzonej na Wzgórzu Lecha”, Gniezno 3.VI.1979 r. W: Jan Paweł II, *Dzieła zebrane*. T. 9. *Homilie i przemówienia z pielgrzymek – Europa*. Cz.1 *Polska*, 44. Kraków: Wydawnictwo M, 2008.
- Jan Paweł II. „Przemówienie wygłoszone w czasie nabożeństwa ekumenicznego”, Drohiczyn 10.VI.1999 r. W: Jan Paweł II, *Dzieła zebrane*. T. 9. *Homilie i przemówienia z pielgrzymek – Europa*. Cz.1 *Polska*, 1073–1078. Kraków: Wydawnictwo M, 2008.
- Jan Paweł II. „«Wiara i krzyż są nierozdzielne». Homilia Ojca świętego wygłoszona podczas Mszy św. kanonizacyjnej 11 października 1998 r. ”. *L'Osservatore Romano* 19, 12 (1998): 17–20.
- Jan Paweł II. „«Wychowanie młodego pokolenia zadaniem wszystkich». Do uczestników europejskiego sympozjum na temat: «Wyzwania edukacji»” 3 VII 2004. *L'Osservatore Romano* 11–12 (2004): 22–23.
- Kłoczowski, Jan Andrzej. *Filozofia dialogu*. Poznań: Wydawnictwo W Drodze, 2005.
- Kostorz, Jerzy. „Edyta Stein – pedagogiczno-katechetycznym wzorem osobowym”. W: *Ad plenam unitatem: księga pamiątkowa dedykowana księdzu Arcybiskupowi Alfonsowi Nossolowi, Wielkiemu Kanclerzowi Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego z okazji 25-lecia święceń biskupich oraz 70. rocznicy urodzin*, red. Piotr Jaskóła, 537–548. Opole: Wydawnictwo Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego, 2002.
- Kozłowski, Ryszard. *Wewnętrzny nauczyciel człowieka. Eseje z teologii egzystencjalnej*. Warszawa: ENETEIA Wydawnictwo Psychologii i Kultury, 2008.
- Machnac, Jerzy. *Edyta Stein – św. Teresa Benedykta od Krzyża. Wprowadzenie w życie i twórczość*. Wrocław: DTSK „Silesia”, 2010.
- Neyer, Maria Amata. *Edyta Stein. Życie św. Teresy Benedykty od Krzyża w dokumentach i fotografiach*. Kraków: Wydawnictwo Karmelitów Bosych, 2014.
- Olbrycht, Katarzyna. „Jana Pawła II myślenie o związkach wiary i kultury – wyzwaniem dla wychowania chrześcijańskiego”. *Paedagogia Christiana* 12, 34 (2014): 11–28.
- Przybylski, Andrzej. *Działalność edukacyjna i myśl pedagogiczna św. Edyty Stein*. Kraków: Wydawnictwo WAM, 2007.
- Przybylski, Andrzej. „Implikacje pedagogiczne teorii „wzucia” jako sposobu poznania drugiego człowieka według św. Edyty Stein”. *Paedagogia Christiana* 1, 15 (2005): 45–55.
- Przybylski, Andrzej. „Wzucie jako droga poznania prawdy o drugim człowieku”. W: *Oblicza prawdy. Edyta Stein św. Teresa Benedykta od Krzyża*, red. nauk. J. Machnac, 65–78. Wrocław: Wydawnictwo Papieskiego Wydziału Teologicznego, 2010.
- Ratzinger, Joseph. *Wprowadzenie w chrześcijaństwo*. Tłum. Z. Włodkova. Kraków: Wydawnictwo Znak, 2012.
- Reifenrath, Bruno H. *Erziehung im Lichte des Ewigen: die Pädagogik Edith Steins*. Frankfurt am Main: Diesterweg, ³1996.

- Rus, Èric de. *Intèrioritè de la personne et èducation chez Edith Stein*. Paris: Les Èditions du Cerf, 2006.
- Rus, Èric de. *L'art d'èduquer selon Edith Stein. Anthropologie, èducation, vie spirituelle*. Paris–Toulouse–Genève: Les Èditions du Cerf – Èditions du Carmel – Ad Solem, 2008.
- Rus, Èric de. *La vision èducative d'Edith Stein. Approche d'un geste anthropologique intègral*. Paris: Salvator, 2014.
- Sławiński, Stanisław. „Dialog jako komunikowanie się osób w szkolnej praktyce wychowania do kultury”. W: *Osobowy wymiar kultury*. Materiały XV Ogólnopolskiego Forum Szkół Katolickich. Jasna Góra 18–19 listopada 2004, red. J. Dobrzyńska, 57–66. Warszawa, 2004.
- Teresa Benedykta od Krzyża. *Byt skończony a byt wieczny*. Tłum. Immakulata J. Adamska. Kraków: Wydawnictwo Karmelitów Bosych, 1995.
- Stein, Edyta. *Budowa osoby ludzkiej. Wykład z antropologii filozoficznej*. Kraków: Wydawnictwo Karmelitów Bosych, 2015.
- Stein, Edyta (św. Teresa Benedykta od Krzyża). *O zagadnieniu wczucia*. Kraków: Wydawnictwo Karmelitów Bosych, 2014.
- Stein, Edyta. *Teresa od Jezusa. Mistrzynie wychowania i kształcenia*. Tłum. E. Skowrońska. Kraków, 2013.
- Wal, Jan. *Kultura dialogu*. Kraków 2012.
- Wolsza, Kazimierz. „Prawda, dobro i piękno. Od epistemologii do ontologii wartości”. W: *Oblicza prawdy. Edyta Stein św. Teresa Benedykta od Krzyża*, red. nauk. Jerzy Machnac, 49–64. Wrocław: PWT, 2010.
- Zych, Robert. „Edyta Stein i jej rozumienie problemu «wczucia» – Einfühlung. Świat i Słowo”. *Filologia – Nauki społeczne – Filozofia – Teologia* 1, 20 (2013): 173–185.
- Zyzak, Wojciech. *Kobieta według Edyty Stein, świętej siostry Teresy Benedykty od Krzyża*. Kraków: Wydawnictwo ITKM, 2002.

Streszczenie

Poszukując inspiracji do budowania edukacyjnej kultury dialogu, zwracamy się ku Edycie Stein. Jej antropologia filozoficzna i teologiczna jest podstawą dzieła wychowania. Wypracowana przez nią koncepcja „wczucia” otwiera szerokie możliwości konstruowania prawdziwych relacji międzyludzkich opartych na godności człowieka, dla którego źródłem dialogu jest Bóg. Święta Teresa Benedykta od Krzyża wskazuje światło na drodze wychowania przez refleksję naukową oraz osobiste świadectwo życia.

Słowa kluczowe: Edyta Stein, antropologia, kultura dialogu, edukacja, wczucie

Abstract

EDITH STEIN'S THOUGHT AND STANCE AS THE INSPIRATION FOR THE EDUCATIONAL DIALOGUE CULTURE

Searching for the inspiration to create an educational dialogue culture we turn to Edith Stein. Her philosophical and theological anthropology is the base for educational work. Her concept of empathy, “putting ourselves in the situation of others” opens up a wide range of possibilities for building true interpersonal relations based on the dignity of human for whom God is the source of dialogue. St. Teresa Benedicta of the Cross shows the light on the educational path that is scientific reflection and personal testimony of life.

Keywords: Edith Stein, anthropology, dialogue culture, education, empathy